
Shanti Gita

शान्तिगीता

Document Information

Text title : shAntigItA

File name : shAntigItA.itx

Category : gItA, giitaa

Location : doc_giitaa

Transliterated by : PSA Easwaran

Proofread by : PSA Easwaran

Description-comments : From Gita Granthabali in Bengali by Upendranath Mukhopadhyay 1911

Latest update : August 13, 2013

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

September 17, 2023

sanskritdocuments.org

Shanti Gita

शान्तिगीता

मङ्गलायरणम्

शान्तायाव्यक्तरूपाय मायाधाराय विष्णवे ।
स्वप्रकाशाय सत्याय नमोऽस्तु विश्वसाक्षिणे ॥ १ ॥

वाणी यस्य प्रकटति परं ब्रह्मतत्त्वं सुगूढं
मुक्तीच्छूनां गमयति पदं पूर्णमानन्दरूपम् ।
विल्लान्तानां शमयति मतिं व्याकुलां भ्रान्तिमूलां
ब्रह्मा ल्येकां विदिशति परं श्रीगुरुं तं नमामि ॥ २ ॥

अथ प्रथमोऽध्यायः ।

विष्यातः पाण्डवे वंशे नृपेशो जनमेजयः ।
तस्य पुत्रो महाराजः शतानीको महामतिः ॥ १ ॥

अेकदा सचिवैर्मित्रैर्वैष्टितो राजमन्दिरे ।
उपविष्टः स्तूयमाने मागधैः सूतवन्दिभिः ॥ २ ॥

सिंहासनसमावृढो महेन्द्रसदृशप्रभः ।
नानाकाव्यरसालापैः पण्डितैः सलु मोदितः ॥ ३ ॥

अेतस्मिन् समये श्रीमान् शान्तव्रतो महातपाः ।
समागतः प्रसन्नात्मा तेजोराशिस्तपोनिधिः ॥ ४ ॥

राजा दर्शनमात्रेण सामात्यमित्रबान्धवैः ।
प्रोत्थितो भक्तिभावेन लृषेणोत्सुल्लमानसः ॥ ५ ॥

प्रणम्य विनयापन्नः प्रह्वीभावेन श्रद्धया ।
ददौ सिंहासनं तस्मै योपवेशनकाङ्क्षया ॥ ६ ॥

पाद्यमर्घ्यं यथायोग्यं भक्तियुक्तेन येतसा ।
दिव्यासने समासीनं मुनिं शान्तव्रतं नृपः ॥ ७ ॥

पप्रच्छ विनतः स्वास्थ्यं कुशलं तपसस्ततः ।
 मुनिः प्रोवाच सर्वत्र सुभं सर्वसुभान्वयात् ॥ ८ ॥
 अस्माकं कुशलं राजन् राज्ञः कुशलतः सदा ।
 स्वास्थ्यन्धं राजदेहस्य राज्यस्य कुशलं वद ॥ ९ ॥
 राजोवाच यत्र ब्रह्मन्नीदृशस्तापसोऽनिशम् ।
 तिष्ठन् विराजते तत्र कुशलं कुशलोपशया ॥ १० ॥
 क्षेमयुक्तो प्रसादेन भवतः शुभदृष्टितः ।
 देहे गेहे शुभं राज्ये शान्तिर्मे वर्तते सदा ॥ ११ ॥
 प्रणिपत्य ततो राजा विनयावनतः पुनः ।
 कृताञ्जलिपुटः प्रह्वः प्राह तं मुनिसत्तमम् ॥ १२ ॥
 श्रुता भवत्प्रसादेन तत्त्ववार्ता सुधा पुरा ।
 छदानीं श्रोतुमिच्छामि यच्च सारतरं प्रभो ।
 श्रुत्वा तत् कृतकृत्यः स्यां कृपया वद मे मुने ॥ १३ ॥
 शान्तप्रत उवाच ।
 शृणु राजन् प्रवक्ष्यामि सारं गुह्यतमं परम् ।
 यदुक्तं वासुदेवेन पार्थाय शोकशान्तये ॥ १४ ॥
 शान्तिगीतेति विख्याता सदा शान्तिप्रदायिनी ।
 पुरा श्रीगुरुणा दत्ता कृपया परया मुदा ॥ १५ ॥
 तं ते वक्ष्यामि राजेन्द्र रक्षिता यत्नतो मया ।
 भवद्भुत्सया राजन् शृणुष्ववहितः स्थिरः ॥ १६ ॥
 इत्यध्यात्मविद्यायां योगशास्त्रे शान्तिगीतायां
 श्रीवासुदेवर्जुनसंवादे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः ।

युद्धे विनिहते पुत्रे शोकविह्वलमर्जुनम् ।
 दृष्ट्वा तं बोधयामास भगवान् मधसूदनः ॥ १ ॥
 श्रीभगवानुवाच ।

किं शोचसि सभे पार्थ विस्मृतोऽसि पुरोदितम् ।
 मूढप्रायो विभुग्धोऽसि मग्धोऽसि शोकसागरे ॥ २ ॥
 मायिके सत्यवज्ज्ञानं शोकमोहस्य कारणम् ।
 त्वं बुद्धोऽसि य धीरोऽसि शोकं त्यक्त्वा सुभी भव ॥ ३ ॥
 संसारे मायिके धीरे सत्यभावेन मोहितः ।
 ममताबद्धचित्तोऽसि देहाभिमानयोगतः ॥ ४ ॥
 को वासि त्वं कथं जातः कः सुतो वा कलत्रकम् ।
 कथं वा स्नेहबद्धोऽसि क्षणमात्रं विचारय ॥ ५ ॥
 अज्ञानप्रभवं सर्वं ज्ञुवा मायावशंगताः ।
 देहाभिमानयोगेन नानादुःखादि भुञ्जते ॥ ६ ॥
 मनःकल्पितसंसारे सत्यं मत्वा मृषात्मकम् ।
 दुःखं सुखं य मन्यन्ते प्रातिकूलानुकूलयोः ॥ ७ ॥
 ममतापाशसंबद्धः संसारे भ्रमप्रत्यये ।
 अनादिकावतो ज्ञुवः सत्यबुद्ध्या विमोहितः ॥ ८ ॥
 त्यक्त्वा गृहं याति नवं पुराणमालम्बते दिव्यगृहं यथान्यत् ।
 ज्ञुवस्तथा ज्ञुर्णवपुर्विडाय गृह्णाति देहान्तरमाशु दिव्यम् ॥ ९ ॥
 अभावः प्रागभावस्य यावस्थापरिवर्तनात् ।
 परिणामान्विते देहे पूर्वभावो न विद्यते ॥ १० ॥
 न दृश्यते बाल्यभावो देहस्य यौवनोदये ।
 अवस्थान्तरसम्प्राप्तौ देहः परिणामेद्यतः ॥ ११ ॥
 अतीते बहुले काले दृष्ट्वा न ज्ञायते हि सः ।
 बुद्धेः प्रत्ययमात्रं तत् स अवेति विनिश्चयः ॥ १२ ॥
 न पश्यन्ति बाल्यभावं देहस्य यौवनागमे ।
 सुतस्य जनकस्तेन न शोचति न रोदिति ।
 तथा देहान्तरप्राप्तिर्भवा शोकं सभे जहि ॥ १३ ॥
 यत्पश्यसि मलाबाहो जगत्तत्प्रातिभासिकम् ।
 संस्कारवशातो बुद्धेर्दृष्टपूर्वेति प्रत्ययः ॥ १४ ॥
 दृष्ट्वा तु शुक्तिरजतं लोभाद्ग्रीडतीतुमुद्यतः ।

प्राङ् य बोधोदयात् द्रष्टा स्थानान्तरगतस्ततः ॥ १५ ॥

पुनरागत्य तत्रैव रजतं स प्रपश्यति ।

पूर्वदृष्टे मन्यमानो रजतं लुप्तमोदितः ।

भुङ्क्तेः प्रत्ययसङ्ख्यात् नास्ति रूपं त्रिकालके ॥ १६ ॥

देखो भार्या धनं पुत्रस्तुरुराजिनिकेतनम् ।

शुक्तिरजतवत् सर्वं न किञ्चित् सत्यमस्ति तत् ॥ १७ ॥

सुषुप्तिकाले न हि दृश्यमानं मनःस्थितं सर्वमनन्तविश्वम् ।

समुत्थिते तन्मनसि प्रभाति यरायरं विश्वमिदं न सत्यम् ॥ १८ ॥

सदेवासीत्पुरा सृष्टेर्नाभ्यत् किञ्चिन्मिषत्ततः ।

न देशो नापि वा कालो नो भूतं नापि भौतिकम् ॥ १९ ॥

मायाविश्वम्भिते तस्मिन् सङ्कल्पीवोत्थितं जगत् ।

तत्सत् मायाप्रभावेन विश्वाकारेण भासते ॥ २० ॥

भोक्ता भोगस्तथा भोग्यं कर्ता य करणं क्रिया ।

ज्ञाता ज्ञानं तथा ज्ञेयं स्वप्नवद्भाति सर्वशः ॥ २१ ॥

मायानिद्रावशात् स्वप्नः संसारो ज्वगः भवतु ।

कारणं ज्यात्मनोऽज्ञानं संसारस्य धनञ्जय ॥ २२ ॥

अज्ञानं गुणभेदेन शक्तिभेदेन न वै पुनः ।

मायाऽविद्या भवेदेका विद्याभासेन दीपिता ॥ २३ ॥

मायाभासेन ज्ववेशो करोति य पृथग्विधौ ।

मायाभासो भवेदीशोऽविधोपाधिश्च ज्वगः ॥ २४ ॥

विद्ययासांख्यिद्याभासो भासितौ येतनाङ्गी ।

मायावच्छिन्नैतन्यञ्चाभासाध्यासयोगतः ॥ २५ ॥

ईशः कर्ता ब्रह्म साक्षी मायोपहितसत्तया ।

अप्यण्डं सख्यिदानन्दं पूर्वाधिष्ठानमव्ययम् ॥ २६ ॥

न जायते म्रियते वा न दृश्यते न शोष्यते ।

अधिकारः सदासङ्गो नित्यमुक्तो निरञ्जनः ।

इत्युक्तं ते मया पूर्वं स्मृत्वात्मन्यवधारय ॥ २७ ॥

शुक्लशोणितयोगेन देखोऽयं भौतिकः स्मृतः ।

बाल्ये बालकृपोऽसौ यौवने युवकः पुनः ॥ २८ ॥
 गृहीतान्यस्य कन्यां हि पत्नीभावेन मोहितः ।
 पुरा यथा न सम्बन्धः साध्वर्द्ध्वा सलघर्मिणी ॥ २९ ॥
 तद्दर्शे रेतसा जातः पुत्रश्च स्नेहभाजनः ।
 दैहमलोद्भवः पुत्रः कीटवन्मलनिर्मितः ।
 पितरौ ममतापाशं गले बद्ध्वा विमोहितौ ॥ ३० ॥
 न दहे तव सम्बन्धो न दारेषु सुते न य ।
 पाशबद्धः स्वयं भूत्वा मुग्धोऽसि ममतागुणैः ॥ ३१ ॥
 दुर्जयो ममतापाशश्चाच्छेद्यः सुरमानवैः ।
 मम भार्या ममापत्यः मत्वा मुग्धोऽसि मूढवत् ॥ ३२ ॥
 न त्वं दैहो मलाभाहो तव पुत्रः कथं वद ।
 सर्वं त्यक्त्वा विद्यारेण स्वरूपमवधारय ॥ ३३ ॥
 अर्जुन उवाच ।
 किं करोमि जगन्नाथ शोकेन दृश्यते मनः ।
 पुत्रस्य गुणकर्माणि रूपं य स्मरतो मम ॥ ३४ ॥
 चिन्तापरं मनो नित्यं धैर्यं न लभते क्षणम् ।
 उपायं वद मे कृष्ण येन शोकः प्रशाम्यति ॥ ३५ ॥
 श्रीभगवानुवाच ।
 मनसि शोकसन्तापौ दृश्यमानस्ततो मनः ।
 त्वं पश्यसि मलाभाहो द्रष्टासि त्वं मनो न हि ॥ ३६ ॥
 द्रष्टा दृश्यात् पृथक् न्यासात् त्वं पृथक् य विलक्षणाः ।
 अविवेकात् मनो भूत्वा दग्धोऽलमिति मन्यसे ॥ ३७ ॥
 अन्तःकरणमेकं तस्यतुर्वृत्तिसमन्वितम् ।
 मनः सङ्कल्परूपं वै बुद्धिश्च निश्चयात्मिका ॥ ३८ ॥
 अनुसन्धानवच्छित्तमलङ्कारोऽभिमानकः ।
 पञ्चभूतांशसंभूता विकारी दृश्ययञ्चलः ॥ ३९ ॥
 यद्दृग्मग्निना दग्धं जानाति पुरुषो यथा ।
 तथा मनः शुभ्रा तप्तं त्वं जानासि धनञ्जय ॥ ४० ॥

दग्धस्तो यथा लोको दग्धोऽलमिति मन्यते ।
 अविवेकात्तथा शोकतमोऽलमिति मन्यते ॥ ४१ ॥
 जाग्रति जाग्रमानं तत् सुषुप्तौ लीयते पुनः ।
 त्वं च पश्यसि बोधस्त्वं न मनोऽसि श्रुयालयः ॥ ४२ ॥
 सुषुप्तो मानसे लीने न शोकोऽप्यणुमात्रकः ।
 जाग्रति शोकदुःखादि भवेन्मनसि योत्थिते ॥ ४३ ॥
 सर्वं पश्यसि साक्षी त्वं तव शोकः कथं वद ।
 शोको मनोमये कोषे दुःखोद्वेगभयादिकम् ॥ ४४ ॥
 स्वरूपोऽनबोधेन तादात्म्याध्यासयोगतः ।
 अविवेकान्मनोधर्मं मत्वा यात्मनि शोयसि ॥ ४५ ॥
 शोकं तरति यात्मज्ञः श्रुतिवाक्यं विनिश्चिनु ।
 अतः प्रयत्नतो विद्वात्रात्मानं विद्धि कृत्स्न ॥ ४६ ॥
 एतद्यथात्मविधायं योगशास्त्रे शान्तिगीतायां
 श्रीवासुदेवर्जुनसंवादे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः ।

अर्जुन उवाच ।
 मनोबुद्धीन्द्रियादीनां य आत्मा न हि गोचरः ।
 स कथं लभ्यते कृष्ण तद्भूद्धि यद्गुणनन्दन ॥ १ ॥
 श्रीभगवानुवाच ।
 आत्मातिसूक्ष्मरूपत्वात् बुद्ध्यादीनामगोचरः ।
 लभ्यते वेदवाक्येन याचार्यानुग्रहेण च ॥ २ ॥
 मलावाक्यवियारेण गुणुपदिष्टमार्गतः ।
 शिष्यो गुणाभिसम्पन्नो लभेत शुद्धमानसः ॥ ३ ॥
 अकार्यबोधकं वेदे मलावाक्ययत्तुष्टयम् ।
 तत्त्वमसि गुरोर्वक्त्रात् श्रुत्वा सिद्धिमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥
 गुरुसेवां प्रकुर्वाणो गुरुभक्तिपरायणः ।
 गुरोः कृपावशात् पार्थ लभ्य आत्मा न संशयः ॥ ५ ॥

आत्मवासनया युक्तो जिज्ञासुः शुद्धमानसः ।
 विषयासक्तिरसंत्यक्तः स्वात्मानं वेत्ति श्रद्धया ॥ ६ ॥
 वैराग्यं कारणं यादौ यद्भवद्बुद्धिशुद्धितः ।
 कर्मणा चित्तशुद्धिः स्याद्विशेषं शृणु काव्यते ॥ ७ ॥
 स्ववर्णाश्रमधर्मेण वेदोक्तेन च कर्मणा ।
 निष्कामेन सदाचारं धर्मं परितीषयेत् ॥ ८ ॥
 कामसङ्कल्पसंत्यागादीश्वरप्रीतिमानसात् ।
 स्वधर्मपालनाख्यैव श्रद्धाभक्तिसमन्वयात् ॥ ९ ॥
 नित्यनैमित्तिकाचारात् ब्रह्मणि कर्मणोऽर्पणात् ।
 देवायतनतीर्थानां दर्शनात् परिसेवनात् ।
 यथाविधि कर्मणैव बुद्धिशुद्धिः प्रजायते ॥ १० ॥
 पापेन मलिना बुद्धिः कर्मणा शोधिता यदा ।
 तदा शुद्धा भवेत् सैव मलदोषविवर्जनात् ॥ ११ ॥
 निर्मलायां तत्र पार्थ विवेक उपजायते ।
 किं सत्यं किमसत्यं वेत्यधालोचनतत्परः ॥ १२ ॥
 ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या विवेकादृढनिश्चयः ।
 ततो वैराग्यमासक्तेस्त्यागो मिथ्यात्मकेषु च ॥ १३ ॥
 भोग्यं वै भोगिभोगं विषमयविषयं प्लोषिणी चापि पत्नी
 चित्तं चित्तप्रमाथं निधनकरधनं शत्रुवत् पुत्रकन्ये ।
 मित्रं मित्रोपतापं वनमिव भवनं यान्धवद्बन्धुवर्गाः
 सर्वं त्यक्त्वा विरागी निजहितनिरतः सौम्यलाभे प्रसक्तः ॥ १४ ॥
 भोगासक्ताः प्रमुग्धाः सततधनपरा भ्राभ्यमाणा यथेच्छं
 दारापत्यादिरक्ता निजजनभरणे व्यग्रचित्ता विषण्णाः ।
 लप्थेऽलं कुत्र दर्भं स्मरणमनुदिनं चिन्तया व्याकुलात्मा
 डा डा लोका विमूढाः सुभरसविभुषाः डेवला दुःखभाराः ॥ १५ ॥
 ब्रह्मादि स्तम्भपर्यन्तं वस्तु सर्वं जुगुप्सितम् ।
 शुनो विष्टासमं त्याज्यं भोगवासनया सल ॥ १६ ॥
 नोद्वेति वासना भोगे धृष्टा वान्ताशने यथा ।

ततः शमदमौ यैव मन षण्द्रियनिग्रहः ॥ १७ ॥

तितिक्षोपरतिश्चैव समाधानं ततः परम् ।

श्रद्धा श्रुति-गुरोर्वाक्ये विश्वासः सत्यनिश्चयात् ॥ १८ ॥

संसारग्रन्थिभेदेन मोक्तुमिच्छा मुमुक्षुता ।

येतत्साधनसम्पन्नो जिज्ञासुर्गुरुमाश्रयेत् ॥ १९ ॥

ज्ञानदाता गुरुः साक्षात् संसाराण्वतारकः ।

श्रीगुरुकृपया शिष्यस्तरेत् संसारवारिधिम् ॥ २० ॥

विनाचार्यं न छि ज्ञानं न मुक्तिर्नापि सद्गतिः ।

अतः प्रयत्नतो विद्वान् सेवया तोषयेद्गुरुम् ॥ २१ ॥

सेवया सम्प्रसन्नात्मा गुरुः शिष्यं प्रबोधयेत् ।

न त्वं देहो नेन्द्रियाणि न प्राणो न मनोधियः ॥ २२ ॥

अेषां द्रष्टा य साक्षी त्वं सख्यिदानन्दविग्रहः ।

प्रतिबन्धकशून्यस्य ज्ञानं स्यात् श्रुतिमात्रतः ॥ २३ ॥

न येन्मनयोगेन निदिध्यासनतः पुनः ।

प्रतिबन्धक्षये ज्ञानं स्वयमेवोपजायते ॥ २४ ॥

विस्मृतं स्वरूपं तत्र लब्ध्वा यामीकरं यथा ।

कृतार्थः परमानन्दो मुक्तो भवति तत्क्षणम् ॥ २५ ॥

अर्जुन उवाच ।

शुभः कर्ता सदा भोक्ता निष्क्रियं ब्रह्म यादव ।

अैक्यज्ञानं तयोः कृष्ण विरुद्धत्वात् कथं भवेत् ॥ २६ ॥

अेतन्मे संशयं छिन्धि प्रपन्नोऽहं जनार्दन ।

त्वां विना संशयश्चेत्ता नास्ति कश्चिद्विनिश्चयः ॥ २७ ॥

श्रीवासुदेव उवाच ।

संशोध्य त्वं पदं पूर्वं स्वरूपमवधारयेत् ।

प्रकारं शृणु वक्ष्यामि वेदवाक्यानुसारतः ॥ २८ ॥

देहत्रयं जडत्वेन नाशयत्वेन निरासय ।

स्थूलं सूक्ष्मं कारणं य पुनः पुनर्विचारय ॥ २९ ॥

काष्ठादि लोष्टवत् सर्वमनात्मजडनश्वरम् ।

कदलीदलवत् सर्वं क्लमेणैव परित्यज ॥ ३० ॥

तद्वाधस्य हि सीमानं त्यागयोग्यं स्वयम्प्रभम् ।
त्वमात्मत्वेन संविद्धि येति त्वं-पद-शोधनम् ॥ ३१ ॥

तत्पदस्य च पारोक्ष्यं मायोपाधिं परित्यज ।
तदधिष्ठानचैतन्यं पूर्णमेकं सदव्ययम् ॥ ३२ ॥

तयोरैक्यं मलाभाडो नित्याभाडोऽवधारणम् ।
घटाकाशो मलाकाश एवात्मानं परात्मनि ।
अैक्यमभाडोऽभावं त्वं ज्ञात्वा तूष्णीं भवार्जुन ॥ ३३ ॥

ज्ञात्वैवं योगयुक्तात्मा स्थिरप्रज्ञः सदा सुधी ।
प्रारब्धवेगपर्यन्तं श्रुवन्मुक्तो विहारवान् ॥ ३४ ॥

न तस्य पुण्यं न हि तस्य पापं निषेधनं नैव पुनर्न वैधम् ।
सदा स मग्नः सुभवारिशौ वपुश्चरेत् प्राकृतकर्मयोगात् ॥ ३५ ॥

एत्यध्यात्मविधायाम् योगशास्त्रे शान्तिगीतायां
श्रीवासुदेवर्जुनसंवादे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः ।

अर्जुन उवाच ।

योगयुक्तः कथं कृष्ण व्यवहारे यरेद्धद ।
विना कस्याप्यलङ्कारं व्यवहारो न सम्भवेत् ॥ १ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

शर्णु तत्त्वं मलाभाडो गुह्यात् गुह्यतरं परम् ।
यश्श्रुत्वा संशयश्छेदात् कृतकृत्यो भविष्यसि ॥ २ ॥

व्यावहारिकदेहेऽस्मिन्नात्मबुद्ध्या विमोहितः ।
करोति विविधं कर्म श्रुवोऽलङ्कारयोगतः ॥ ३ ॥

न जानाति स्वमात्मानमहं कर्तेति मोहितः ।
अलङ्कारस्य सद्धर्मं संघातं न विद्यालयेत् ॥ ४ ॥

आत्मा शुद्धः सदा मुक्तः सङ्गहीनश्चिदङ्कियः ।
न हि सम्बन्धगन्धं तत् संघातैर्मायिकैः क्वचित् ॥ ५ ॥

सख्चिदानन्दमात्मानं यदा जानाति निष्चिन्तयम् ।
 तदा तेभ्यः समुत्तीर्णः स्वस्वरूपे व्यवस्थितम् ॥ ६ ॥
 प्रारब्धात् विचरेद्देहो व्यवहारं करोति य ।
 स्वयं स सख्चिदानन्दो नित्यः सङ्गविवर्जितः ॥ ७ ॥
 अप्पाद्मद्रयं पूर्णं सदा सख्चित्सुभात्मकम् ।
 देशकालजगज्जुवा न हि तत्र मनागपि ॥ ८ ॥
 मायाकार्यमिदं सर्वं व्यवहारिकमेव तु ।
 छन्दश्चालभयं मिथ्या मायामात्रवृम्भितम् ॥ ९ ॥
 जाग्रदादि विभोक्षान्तं मायिकं श्रुवकल्पितम् ।
 श्रुवस्थानुभवः सर्वः स्वप्नवद्भरतर्षभ ॥ १० ॥
 न त्वं नाहं न वा पृथ्वी न दारा न सुतादिकम् ।
 भ्रान्तोऽसि शोकसन्तापैः सत्यं मत्वा भृषात्मकम् ॥ ११ ॥
 शोकं जहि मलाबाहो ज्ञात्वा मायाविलासकम् ।
 त्वं सदाद्भयत्रपोऽसि द्वैतलेशविवर्जितः ।
 द्वैतं मायाभयं सर्वं त्वयि न स्पृश्यते क्वचित् ॥ १२ ॥
 अेकं न सङ्ख्याबद्धत्वात् न द्वयं तत्र शोभते ।
 अेकं स्वजातिहीनत्वाद्भिजातिशून्यमद्भयम् ॥ १३ ॥
 केवलं सर्वशून्यत्वाद्दक्षयाय्य सदव्ययम् ।
 तुरीयं त्रितयापेक्षं प्रत्यङ् प्रकाशकत्वतः ॥ १४ ॥
 साक्षि-साक्ष्यमपेक्षयैव द्रष्टृदृश्यव्यपेक्षया ।
 अलक्ष्यं लक्षणाभावात् ज्ञानं वृत्त्यधिउद्धतः ॥ १५ ॥
 अर्जुन उवाच ।
 का माया वाऽद्भुता कृष्ण काऽविद्या श्रुवसूतिका ।
 नित्या वाप्यपराऽनित्या कः स्वभावस्तयोर्द्धरे ॥ १६ ॥
 श्रीभगवानुवाच ।
 शृणु मलाद्भुता माया सत्त्वादि त्रिगुणान्विता ।
 उत्पत्तिरहिताऽनादिर्नैसर्गिक्यपि कथ्यते ॥ १७ ॥
 अवस्तु वस्तुवद्भाति वस्तुसत्तासमाश्रिता ।

सदसद्भ्यामनिर्वाय्या सान्ता य भावतृपिणी ॥ १८ ॥

ब्रह्माश्रया सिद्धिषया ब्रह्मशक्तिर्महाबला ।

दुर्घटोद्धटनाशीला ज्ञाननाश्या विमोहिनी ॥ १९ ॥

शक्तिद्वयं हि मायाया विक्षेपावृत्तिरूपकम् ।

तमोऽधिकवृत्तिः शक्तिविक्षेपाभ्या तु राजसी ॥ २० ॥

विधातृषा शुद्धसत्त्वा मोहिनी मोहनाशिनी ।

तमःप्राधान्यतोऽविद्या सावृत्तिशक्तिमत्त्वतः ॥ २१ ॥

मायाऽविद्या न वै भिन्ना समष्टि-व्यष्टिरूपतः ।

मायाविद्या-समष्टिः सा यैकैव बहुधा मता ॥ २२ ॥

सिद्धाश्रया चितिभास्या विषयं तां करोति हि ।

आवृत्य चित्स्वभावं सद्भिक्षेपं जनयेत्ततः ॥ २३ ॥

अर्जुन उवाच ।

यद्ब्रह्मशक्तिर्या माया सापि नाश्या भवेत् कथम् ।

यदि मिथ्या हि सा माया नाशस्तस्याः कथं वद ॥ २४ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

मायाभ्यां भावसंयुक्तां कथयामि शृणुष्व मे ।

प्रकृतिं गुणसाभ्यात्तां मायां याद्भुतकारिणीम् ॥ २५ ॥

प्रधानमात्मसात्कृत्वा सर्वं तिष्ठेद्गुदासिनी ।

विद्या नाश्या तथाऽविद्या शक्तिर्ब्रह्माश्रयत्वतः ॥ २६ ॥

विना चैतन्यमन्यत्र नोदेति न य तिष्ठति ।

अत, अेव ब्रह्मशक्तिरित्याहुर्ब्रह्मवादिनः ॥ २७ ॥

शक्तिरूपं प्रवक्ष्यामि शृणुष्व तत्समाहितः ।

ब्रह्मणश्चिज्जडैर्भेदात् द्वे शक्ती परिकीर्तिते ॥ २८ ॥

सिच्छक्तिः स्वरूपं ज्ञेया माया जडा विकारिणी ।

कार्यप्रसाधिनी माया निर्विकारा चितिः परा ॥ २९ ॥

अग्नेर्यथा द्वयी शक्तिर्दाहिका य प्रकाशिका ।

न हि भिन्नाथवाऽभिन्ना दाहशक्तिश्च पावकात् ॥ ३० ॥

न ज्ञायते कथं कुत्र विद्यते दाहतः पुरा ।

कार्यानुमेया सा ज्ञेया दाडेनानुमितिर्यतः ॥ ३१ ॥

मणिमन्त्रादियोगेन रुध्यते न प्रकाशते ।

सा शक्तिस्नवाद्भिन्ना रोधनात्र छि तिष्ठति ॥ ३२ ॥

नोदेति पावकाद्भिन्ना ततोऽभिन्नेति मन्यते ।

नानले वर्तते सा च न कार्ये स्फोटके तथा ॥ ३३ ॥

अनिर्वाख्याद्ता यैव मायाशक्तिस्तथेष्यताम् । dda?dhRi

या शक्तिर्नानवाद्भिन्ना तां विनाग्निर्न किञ्चन ॥ ३४ ॥

अनलस्वरूपा ज्ञेया शक्तिः प्रकाशरूपिणी ।

शिख्यशक्तिर्ब्रह्मणस्तद्गतस्वरूपं ब्रह्मणः स्मृतम् ॥ ३५ ॥

दाडिकासदृशी माया जडा नाश्या विकारिणी ।

मृषात्मिका तु याऽवस्तु तत्राशस्तत्त्वदृष्टितः ॥ ३६ ॥

मिथ्येति निश्चयात् पार्थ मिथ्यावस्तु विनश्यति ।

आश्चर्यरूपिणी माया स्वनाशेन छि उर्षदा ॥ ३७ ॥

अज्ञानात् मोहिनी माया प्रेक्षणेन विनश्यति ।

मायास्वभावविज्ञानं सान्निध्यं न छि वाञ्छति ॥ ३८ ॥

महामाया घोरा जनयति महाभोडमतुलं

ततो लोकाः स्वार्थे विवशपतिताः शोकविकलाः ।

सडन्ते दुःसख्यं जनिमृतिजराकलेशबहुलं

सुभुञ्जाना दुःखं न छि गतिपरां जन्मबहुभिः ॥ ३९ ॥

इत्यध्यात्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीवासुदेवार्जुनसंवादे

शान्तिगीतायां चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः ।

अर्जुन उवाच ।

मायाऽवस्तु मृषारूपा कार्यं तस्या न सम्भवेत् ।

वन्ध्यापुत्रो रणे दक्षो जयी युद्धे तथा न किम् ॥ १ ॥

व्योमारविन्दवासेन यथा वासः सुवासितम् ।

मायायाः कार्यविस्तारस्तथा यादव मे मतिः ॥ २ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

दृश्यते कार्यबाहुल्यं मिथ्यारूपस्य ભારત ।

असत्यो भुजगो रज्ज्वां जनयेद्रेपथुं भयम् ॥ ३ ॥

उत्पादयेद्रूपमण्डं शुक्तौ च लोभमोहनम् ।

सूयते हि मृषामाया व्यवहारास्पदं जगत् ॥ ४ ॥

तत्त्वज्ञस्य मृषामाया पुरा प्रोक्ता मयानघ ।

मृषामाया च तत्कार्यं मृषाश्रुवः प्रपश्यति ।

सर्वं तत्स्वप्नवद्भानं यैतन्धेन विभास्यते ॥ ५ ॥

अज्ञः सत्यं विजानाति तत्कार्येण विमोहितः ॥ ६ ॥

प्रबुद्धतत्त्वस्य तु पूर्णोद्ये न सत्यमाया न च कार्यमस्याः ।

तमन्तमःकार्यमसत्यसर्वं न दृश्यते भानुमहाप्रकाशे ॥ ७ ॥

अर्जुन उवाच ।

अकर्मकर्मणोर्भेदं पुरोक्तं यत्त्वया हरे ।

तत्तात्पर्यं सुगूढं यद्विशेषं कथयाधुना ॥ ८ ॥

श्रीवासुदेव उवाच ।

कर्मण्यकर्म यः पश्येद्यद्भुक्तं कुरुनन्दन ।

शृणुष्ववहितो विद्वन् तत्तात्पर्यं वदामि ते ॥ ९ ॥

भवति स्वप्ने यत्कर्म शयानस्य न कर्तृता ।

पश्यत्यकर्म बुद्धः सन्नसङ्गं न कृत्वं यतः ॥ १० ॥

स्वप्नव्यापारमिथ्यात्वात् न सत्यं कर्म तद्भुलम् ।

अतोऽकर्मैव तत्कर्म दाष्टान्तिकमतः शृणु ॥ ११ ॥

सङ्घात्यैर्मायिकैः कर्म व्यवहाराश्च लौकिकः ।

मायानिद्रावशात्स्वप्नमनृतं सर्वमेव हि ॥ १२ ॥

साभासाहङ्कृतिश्रुवः कर्ता भोक्ता च तत्र वै ।

ज्ञानी प्रबुद्धो निद्रायाः सर्वं मिथ्येति निश्चयी ॥ १३ ॥

कर्मण्यकर्म पश्येत् स स्वयं साक्षिस्वप्नपतः ।

ज्ञानाभिमानिनस्त्वज्ञास्त्यक्त्वा कर्माण्यवस्थिताः ॥ १४ ॥

प्रत्यवायाद्भववेद्भोगः ज्ञानी कर्म तमिच्छति ।

उद्देश्यं सर्वविदानां सकृद्वं कृत्स्नकर्मणाम् ॥ १५ ॥

तत्तत्त्वज्ञो यतो विद्वान्तः स कृत्स्नकर्मकृत् ।

सर्वे वेदा यत्र बैकीर्णवन्तीति प्रमाणातः ।

उद्देश्यं सर्वविदानां क्वं तत्कृत्स्नकर्मणाम् ॥ १६ ॥

अज्ञानिनां जगत् सत्यं तत्तुच्छं हि विद्याशिषाम् ।

विज्ञानां माथिकं मिथ्या त्रिविधो भावनिर्णयः ॥ १७ ॥

अर्जुन उवाच ।

ज्ञात्वा तत्त्वमिदं सत्यं कृतार्थोऽहं न संशयः ।

अन्यत् पृथ्वामि तत्तथ्यं कथयस्व सविस्तरम् ॥ १८ ॥

सर्वकर्म परित्यज्य मामेकं शरणं व्रज ।

पुरा प्रोक्तस्य तात्पर्यं श्रोतुमिच्छामि तद्ब्रह्म ॥ १९ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

नित्यं नैमित्तिकं कार्यं स्वाभाव्यं च निषेधितम् ।

अेतत् पञ्चविधं कर्म विशेषं शृणु कथ्यते ॥ २० ॥

कर्तुं विधानं यद्भेदे नित्यादि विहितं मतम् ।

निवारयति यद्भेदस्तन्निषिद्धं परन्तप ।

वेदः स्वाभाविके सर्वे औदसीन्यावलम्बितः ॥ २१ ॥

प्रत्यवायो भवेद्यस्याऽऽकरणे नित्यमेव तत् ।

कृदं नास्तीति नित्यस्य केचिद्ब्रह्मन्ति पण्डिताः ॥ २२ ॥

न सत् तद्युक्तितः पार्थ कर्तव्यं निष्कलं कथम् ।

न प्रवृत्तिः कृलाभावे तां विनायरणं न हि ॥ २३ ॥

नित्येनैव देवलोकं तथैव बुद्धिशोधनम् ।

कृलमकरणे पापं प्रत्यवायाय्य दृश्यते ॥ २४ ॥

प्रत्यवायः कृदं पापं कृलाभावे न सम्भवेत् ।

नाभावाज्जायते भावो कृलाभावो न सम्मतः ॥ २५ ॥

नैमित्तिकं निमित्तेन कर्तव्यं विहितं सदा ।

यन्द्रसूर्यग्रहे दानं ब्राह्म्यादि तर्पाणं यथा ॥ २६ ॥

काम्यं तत् कामनायुक्तं स्वर्गादिसुभसाधनम् ।

धनागमश्च कुशलं समृद्धिर्जय अैडिके ॥ २७ ॥

तद्धन्धदृढताडेतुः सत्यबुद्धेस्तु संसृतौ ।

अतः प्रयत्नतस्त्याज्यः काम्यञ्चैव निषेधितम् ॥ २८ ॥

अधिकारिविशेषे तु काम्यस्याप्युपयोगिता ।

कामनासिद्धिरुक्तत्वात् काम्ये लोभप्रदर्शनात् ॥ २९ ॥

प्रवृत्तिजननाञ्चैव लोभवाक्यं प्रलोभनात् ।

बद्धिर्मुभानां द्रुवृत्तिनिवृत्तिः काम्यकर्मभिः ॥ ३० ॥

सत्प्रवृत्तिविवृद्ध्यर्थं विधानं काम्यकर्मणाम् ।

काम्योऽवान्तरभोगश्च तदन्ते बुद्धिशोधनम् ॥ ३१ ॥

ईश्वराराधनाद्गुणं कामनाजलमिश्रितम् ।

वैराग्यानलतापेन तज्जलं परिशोष्यते ॥ ३२ ॥

ईश्वराराधना तत्र द्रुगधवदवशिष्यते ।

तेन शुद्धं भवेच्चित्तं तात्पर्यं कामकर्मणः ॥ ३३ ॥

कर्मभीजाद्विडैकस्माज्जायते यादुरद्वयम् ।

अपूर्वमेकमपरा वासना परिकीर्तिता ॥ ३४ ॥

भवत्यपूर्वतो भोगो दत्त्वा भोगं स नश्यति ।

वासना सूयते कर्म शुभाशुभविभेदतः ॥ ३५ ॥

वासनया भवेत् कर्म कर्मणा वासना पुनः ।

अेताभ्यां भ्रमितो जिवः संसृतेर्न निवर्तते ॥ ३६ ॥

द्रुभडेतुस्ततः कर्म जिवानां पदशृङ्खलम् ।

चिन्ता वैषम्यचित्तस्य अशेषद्रुभकारणाम् ॥ ३७ ॥

सर्वं कर्म परित्यज्य अेकं मां शरणं व्रजेत् ।

मांशब्दस्तत्त्वदृष्ट्या तु न ङि सङ्घातदृष्टितः ॥ ३८ ॥

अेकोऽङ्गं सञ्चिदानन्दस्तात्पर्येण तमाश्रय ।

सदेकासीदिति श्रौतं प्रमाणमेकशब्दे ।

अेकं मां सर्वभूतेषु यः पश्यति स पश्यति ॥ ३९ ॥

सर्वकर्म मलाभाडो त्यजेत् सन्न्यासपूर्वकम् ।

सर्वकर्म तथा चिन्तां त्यक्त्वा सन्न्यासयोगतः ।

जानीयादेकमात्मानं सदा तस्थितसंयतः ॥ ४० ॥

विधिना कर्मसंत्यागः सन्न्यासेन विवेकतः ।

अवैधं स्वेच्छया कर्म त्यक्त्वा पापेन लिप्यते ॥ ४१ ॥

आत्मज्ञानं विना न्यासं पातित्याथैव कल्प्यते ।

कर्म ब्रह्मोत्पन्नं नद्यां द्विदुलवर्जितः ।

अलङ्कारमडाग्राडग्रस्यमानो विनश्यति ॥ ४२ ॥

जठरे भरणो रक्तः संसक्तः सञ्चये तथा ।

पराङ्मुहः स्वात्मतत्त्वे स सन्न्यासी विडम्बितः ॥ ४३ ॥

सर्वकर्मविरागोऽसन्न्यसेद्विधिपूर्वकम् ।

अथवा सन्न्यसेत् कर्म जन्मलेतुं हि सर्वतः ॥ ४४ ॥

अेकं मां संश्रयेत् पार्थ सञ्चिदानन्दमव्ययम् ।

अलंपदस्य लक्ष्यं तददमः साक्षि निष्कलम् ॥ ४५ ॥

आत्मानं ब्रह्मरूपेण ज्ञात्वा मुक्तो भवार्जुन ॥ ४६ ॥

देहात्ममानिनां दृष्टिर्देहेऽलंमशब्दतः ।

दुष्पुद्गयो न जानन्ति मम भावमनामयम् ॥ ४७ ॥

यैतन्मत्त्वं सर्वं स्वरूपमवलोक्य ।

एतत्ते कथितं तत्त्वं सर्वसारमनुत्तमम् ॥ ४८ ॥

एत्यध्यात्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीवासुदेवार्जुनसंवादे

शान्तिगीतायां पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः ।

अर्जुन उवाच ।

किं कर्तव्यं विदां कृष्ण किं निरुद्धं वदस्व मे ।

विशेषलक्षणं तेषां विस्तरेण प्रकाशय ॥ १ ॥

श्रीकृष्ण उवाच ।

कर्तव्यं वाच्यकर्तव्यं नास्ति तत्त्वविदां सभे ।

तेऽकर्तारो ब्रह्मरूपा निषेधविधिवर्जिताः ॥ २ ॥

वेदः प्रभुर्न वै तेषां नियोजननिषेधने ।

स्वयं ब्रह्म सदानन्दा विश्रान्ताः परमात्मनि ॥ ३ ॥

न प्रवृत्तिर्निवृत्तिर्वा शुभे वाप्यशुभे तथा ।

कृलं भोगस्तथा कर्म नादेलस्य भवेत्कवचित् ॥ ४ ॥

देलः प्राणो मनो बुद्धिश्चित्ताडङ्गारमिन्द्रियम् ।

देलं य वासना येष्टा तदोगात् कर्म सम्भवेत् ॥ ५ ॥

ज्ञानी सर्वं विचारेल निरस्य जडभोधतः ।

स्वरुपे सख्खिदानन्दे विश्रान्तश्चाद्भयत्वतः ॥ ६ ॥

कर्मलेशो भवेन्नास्य निष्कियात्मतथा यतेः ।

तस्यैव कृलभोगः स्याधेन कर्म कृतं भवेत् ॥ ७ ॥

शरीरे सति यत्कर्म भवतीति प्रपश्यसि ।

अडङ्गारश्च साभासः कर्ता भोक्तात्र कर्मणः ॥ ८ ॥

साक्षिणा भास्यते सर्वं ज्ञानी साक्षी स्वयंप्रभः ।

सङ्गस्पशौ ततो न स्तो भानुवल्लोककर्मभिः ॥ ९ ॥

विचरति गृडकार्ये त्यक्तदेलभिमनो

विडरति जनसङ्गे लोडयान्नुडुपम् ।

पवनसमविडारी रागसङ्गाद्विमुक्तो

विलसति निजरुपे तत्त्वविद्व्यक्तलिङ्गः ॥ १० ॥

लक्षणं किं ते वक्ष्यामि स्वभावतो विलक्षणः ।

भावातीतस्य को भावः किमलक्ष्यस्य लक्षणम् ॥ ११ ॥

विडरेद्विविधैर्भावैर्भावाभावविवर्जितः ।

सर्वाथारानतीतः स नानाथारैश्चरेधतिः ॥ १२ ॥

प्रारब्धैर्नीयते देलः डञ्चुकं पवनैर्यथा ।

भोगे नियोजयते काले यथायोग्यं शरीरकम् ॥ १३ ॥

नानावेशधरो योगी विमुक्तः सर्ववेशतः ।

कवचिद्विभिक्षुः कवचिन्नगो भोगे मग्नमनाः कवचित् ॥ १४ ॥

शैलूषसदृशो वेशैर्नानारुपधरः सदा ।

भिक्षाथाररतः कश्चित् कश्चित्तु राजवैभवः ॥ १५ ॥

कश्चिद्विभोगरतः कामी कश्चिद्वैराग्यमाश्रितः ।

दिव्यवासाश्चीराच्छन्नो दिग्वासा बद्धमेखलः ॥ १६ ॥

कश्चित् सुगन्धविमाङ्गः कश्चिद्भस्मानुलेपितः ।

कश्चिद्भोगविडारी य युवती-यान-ताम्बूलैः ॥ १७ ॥

कश्चिद्भुक्तवद्देशः पिशाच्य एव वा वने ।

कश्चिन्मौनी भवेत् पार्थ कश्चिद्भक्तातिताडिकः ॥ १८ ॥

कश्चिच्छुभाशीः सत्पात्रः कश्चित्तद्भाववर्जितः ।

कश्चिद्गुह्यी वनस्थोऽन्यः कश्चिन्मूढोऽपरः सुधी ॥ १९ ॥

एत्यादि विविधैर्भावैश्चरन्ति ज्ञानिनो भुवि ।

अव्यक्ता व्यक्तलिङ्गश्च भ्रमन्ति भ्रमवर्जिताः ॥ २० ॥

नानाभावेन वेशेन चरन्ति गतसंशयाः ।

न ज्ञायते तु तान् दृष्ट्वा किञ्चिच्चिह्नम्य आढ्यतः ॥ २१ ॥

देहात्मबुद्धितो लोके आढ्यलक्षणमीक्षते ।

अन्तर्भावे न वै वेद्यो बहिरक्षणातः क्वचित् ॥ २२ ॥

यो जानाति स जानाति नान्ये वादरता जनाः ।

शास्त्रारण्ये भ्रमन्ते ते न तोषां निष्कृतिः क्वचित् ॥ २३ ॥

दुष्प्राप्यतत्त्वं बहुना धनेन लभ्यं परं जन्मशतेन यैव ।

भाग्यं यद्वि स्याच्छुभसञ्चयेन पुण्येन याचार्यङ्गुपावशेन ॥ २४ ॥

यद्वि सर्वं परित्यज्य मयि भक्तिपरायणः ।

साधयेद्देकचित्तेन साधनानि पुनः पुनः ॥ २५ ॥

विधाय कर्म निष्कामं सत्प्रीति-लाभ-मानसः ।

मयि कृत्वा र्पाणं सर्वं चित्तशुद्धिरवाप्यते ॥ २६ ॥

ततो विवेकसम्प्राप्तः साधनानि समाचरेत् ।

आत्मवासनया युक्तो बुभुत्सुर्व्यग्रमानसः ॥ २७ ॥

संश्रयेत् सद्वृत्तं प्राज्ञं दम्भादिदोषवर्जितः ।

गुरुसेवारतो नित्यं तोषयेद्गुरुमीश्वरम् ।

तत्त्वातीतो भवेत्तत्त्वं लब्ध्वा गुरुप्रसादतः ॥ २८ ॥

गुरौ प्रसन्ने परतत्त्वलाभस्ततः क्व तापो भवबन्धमुक्तः ।

विमुक्तसङ्गः परमात्मरूपो न संसरेत् सोऽपि पुनर्भवाब्धौ ॥ २९ ॥

ज्ञानी कश्चिद्भिरक्तः प्रविरतविषयस्त्यक्तभोगो निराशः
 कश्चिद्भोगी प्रसिद्धो विररति विषये भोगरागप्रसक्तः ।
 प्रारब्धस्तत्र उेतुर्जनयति विविधा वासनाः कर्मयोगात्
 प्रारब्धे यस्य भोगः स यतति विभवे भोगीनो विरक्तः ॥ ३० ॥

प्रारब्धाद्वासना येच्छा प्रवृत्तिर्जयते नृणाम् ।
 प्रवृत्तो वा निवृत्तो वा प्रभुत्वं तस्य सर्वतः ॥ ३१ ॥

भोगो ज्ञानं भवेद्देहे अडेनारब्धकर्मणा ।
 प्रारब्धं भोगदं लोके दत्त्वा भोगं विनश्यति ॥ ३२ ॥

प्रारब्धं लक्ष्यसम्पन्ने घटवज्ज्ञानजन्मतः ।
 शेषस्तिष्ठेत्समुत्पन्ने घटे यदस्य वेगवत् ॥ ३३ ॥

प्रारब्धं विदुषाः पार्थ ज्ञानोत्तरमृषात्मकम् ।
 कर्तुं नातिशयं किञ्चित् प्रारब्धं ज्ञानिनां क्षमम् ॥ ३४ ॥

तद्देदारम्भिका शक्तिर्भोगदानाय देहिनाम् ।
 दद्याज्ज्ञानोत्तरं भोगं देहाभासं विधाय तत् ॥ ३५ ॥

आभासशरीरे भोगो भवेत् प्रारब्धकल्पिते ।
 मुक्तो ज्ञानदशायान्तु तत्त्वज्ञो भोगवर्जितः ॥ ३६ ॥

इत्यध्यात्मविधायाम् योगशास्त्रे श्रीवासुदेवार्जुनसंवादे
 शान्तिगीतायां षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः ।

श्रीभगवनुवाच ।
 सारं तत्त्वं प्रवक्ष्यामि तच्छृणुष्व सभेऽर्जुन ।
 अतिगुह्यं मलयपूर्णा यच्छ्रुत्वा मुच्यते नरः ॥ १ ॥

पूर्णा चैतन्यमेकं सत्ततोऽन्यत्र छि किञ्चन ।
 न माया नेश्वरो जिवो देशः कालश्चरायरम् ॥ २ ॥

न त्वं नाहं न वा पृथ्वी नेमे लोका भुवादयः ।
 किञ्चिन्नास्त्यपि लेशेन नास्ति नास्तीति निश्चिनु ॥ ३ ॥

केवलं ब्रह्ममात्रं सन्नान्यदस्तीति भावय ।
पश्यसि स्वप्नवत्सर्वं विवर्तं येतने भवु ॥ ४ ॥

विषयं देशकालादिं भोक्तृज्ञातृक्रियादिकम् ।
मिथ्या तत्स्वप्नवद्भानं न किञ्चिन्नापि किञ्चन ॥ ५ ॥

यत्सत्त्वं सततं प्रकाशममलं संसारधारावद्धं
नान्यत् किञ्च तरङ्गङ्गेनसलिलं सत्तैव विश्वं तथा ।
दृश्यं स्वप्नमयं न यास्ति विततं मायामयं दृश्यते
यैतन्मयं विषयो विभाति बहुधा ब्रह्मादिकं मायया ॥ ६ ॥

विश्वं दृश्यमसत्यमेतदम्बिलं मायाविलासास्पदं
आत्माऽज्ञाननिदानभानममृतं सद्ब्रह्म मोडालयम् ।
बाध्यं नाशयमचिन्त्यचित्ररचितं स्वप्नोपमं तद्दधुवम्
आस्थां तत्र जडि स्वदुःखनिलये रज्ज्वां भुजङ्गोपमे ॥ ७ ॥

अर्जुन उवाच ।
निर्गुणं परमं ब्रह्म निर्विकारं विनिश्चियम् ।
जगत्सृष्टिः कथं तस्माद्भवति तद्ब्रह्मस्व मे ॥ ८ ॥

श्रीभगवानुवाच ।
सृष्टिर्नास्ति जगन्नास्ति ज्यो न्नास्ति तथेश्वरः ।
मायया दृश्यते सर्वं भास्यते ब्रह्मसत्तया ॥ ९ ॥

यथा स्तिमितगम्भीरे जलराशौ मलाण्वे ।
समीरणवशाद्भीयन् वस्तु सलिलेतरत् ॥ १० ॥
तथा हि पूर्णैतन्मये मायया दृश्यते जगत् ।
न तरङ्गो जलाद्भिन्नो ब्रह्मणोऽन्यज्जगत्त्र हि ॥ ११ ॥

यैतन्मयं विश्वरूपेण भासते मायया तथा ।
किञ्चिद्भवति नो सत्यं स्वप्नकर्मव निद्रया ॥ १२ ॥

यावन्निद्रा ऋतं तावत् तथाऽज्ञानादिकं जगत् ।
न माया कुरुते किञ्चिन्मायावी न करोत्यणु ।
छन्द्रजलसमं सर्वं बद्धदृष्टिः प्रपश्यति ॥ १३ ॥

अज्ञानजनबोधार्थं बाह्यदृष्ट्या श्रुतीरितम् ।
बालानां प्रीतये यद्ब्रह्मज्ञानी जल्पति कल्पितम् ।

तत्प्रकारे प्रवक्ष्यामि शृणुष्व कुन्तिनन्दन ॥ १४ ॥

चैतन्ये विमले पूर्णे कस्मिन् देशेऽणुमात्रकम् ।

अज्ञानमुदितं सत्तां चैतन्यस्कूर्तिमाश्रितम् ॥ १५ ॥

तदज्ञानं परिणतं स्वस्यैव शक्तिभेदतः ।

मायारूपा भवेदेका याविद्यारूपिणीतरा ॥ १६ ॥

सत्त्वप्रधानमायायां विद्याभासो विभासितः ।

विद्येध्यासाख्यिद्याभास ईश्वरोऽभूत्स्वमायया ॥ १७ ॥

मायावृत्त्या भवेदीशः सर्वज्ञः सर्वशक्तिमान् ।

ईश्यादि सर्वकर्तृत्वं मायावृत्त्या तथेश्वरे ॥ १८ ॥

ततः सङ्कल्पवानीशस्तद्भृत्या स्वेच्छया स्वतः ।

भङ्गुः स्यामभवेवैकः सङ्कल्पोऽस्य समुत्थितः ॥ १९ ॥

मायाया उद्गतः कालो मडाकाल इति स्मृतः ।

कालशक्तिर्मडाकाली याद्या सद्यसमुद्भवत् ॥ २० ॥

कालेन जायते सर्वं काले च परिनिष्ठति ।

काले विलयमाप्नोति सर्वे कालवशानुगाः ॥ २१ ॥

सर्वव्यापी मडाकालो निराकारो निरामयः ।

उपाधियोगतः कालो नानाभावेन भासते ॥ २२ ॥

निमेषादियुगः कल्पः सर्वं तस्मिन् प्रकाशितम् ।

कालतोऽभून्मडत्तत्त्वं मडत्तत्त्वाद्दङ्कृतिः ॥ २३ ॥

त्रिविधः सोऽप्यलङ्कारः सत्त्वादिगुणभेदतः ।

अलङ्काराद्भवत् सूक्ष्मतन्मात्राण्यपि पञ्च वै ॥ २४ ॥

सूक्ष्माणि पञ्चभूतानि स्थूलानि व्याकृतानि तु ।

सत्त्वांशात् सूक्ष्मभूतानां क्वाद्भ्रून्द्रियपञ्चकम् ।

अन्तःकरणमेकं तत् समष्टिगुणतत्त्वतः ॥ २५ ॥

कर्मेन्द्रियाणि रजसः प्रत्येकं भूतपञ्चकात् ।

पञ्चवृत्तिमयः प्राणः समष्टिः पञ्चराजसैः ॥ २६ ॥

पञ्चीकृतं तामसांशं तत्पञ्चस्थूलतां गतम् ।

स्थूलभूतात् स्थूलसृष्टिर्भ्रून्माण्डशरीरादिकम् ॥ २७ ॥

मायोपाधिर्भवेदीशश्चाविद्या ज्ञवकारणम् ।
 शुद्धसत्त्वाधिका माया याविद्या सा तमोमयी ॥ २८ ॥
 मलिनसत्त्वप्रधाना ज्ञ्यविद्याऽऽवरणात्मिका ।
 सिद्धाभासस्तत्र ज्ञवः स्वल्पज्ञश्चापि तद्ग्रहः ।
 यैतन्ये कल्पितं सर्वं बुद्धुदा एव वारिणि ॥ २९ ॥
 तैलभिन्दुर्यथा क्षिप्तः पतितः सरसीजले ।
 नानारूपेण विस्तीर्णो भवेत्तत्र जलं तथा ॥ ३० ॥
 अनन्तपूर्णयैतन्ये मडाभाया विजृम्भिता ।
 कस्मिन् देशे याणुमात्रं बिभृता नामरूपतः ॥ ३१ ॥
 न मायातिशयं कर्तुं ब्रह्मणि कश्चिदुर्ध्वति ।
 यैतन्यं स्वबलेनैव नानाकारं प्रदृश्यते ॥ ३२ ॥
 विवर्तं स्वप्रवत्सर्वमधिष्ठाने तु निर्मले ।
 आकाशे धूमवन्माया तत्कार्यमपि विस्तृतम् ।
 सङ्गः स्पर्शस्ततो नास्ति नाम्बरं मलिनं ततः ॥ ३३ ॥
 कार्यानुमेया सा माया दालकानलशक्तियत् ।
 अधिज्ञैरनुमीयेत जगद्दृष्ट्यास्य कारणम् ॥ ३४ ॥
 न माया यैतन्ये न हि दिनमाणावन्धकारप्रवेशः
 दिवान्धाः कल्पन्ते दिनकरकरे शार्वरं घोरदृष्ट्या ।
 न सत्यं तद्भावः स्वमतिविषयं नास्ति तल्लेशमात्रः
 तथा मूढाः सर्वे मनसि सततं कल्पयन्त्येव माया ॥ ३५ ॥
 स्वसत्ताडीनरूपत्वाद्यवस्तुत्वात्तथैव य ।
 अनात्मत्वाज्जडत्वाच्च नास्ति मायेति निश्चिनु ॥ ३६ ॥
 माया नास्ति जगन्नास्ति नास्ति ज्ञवस्तथेश्वरः ।
 डेवलं ब्रह्ममात्रत्वात् स्वप्रकल्पेव कल्पना ॥ ३७ ॥
 ओकं वङ्गं न योग्यं तद्वितीयं कुत षष्ठ्यते ।
 संध्याबद्धं भवेदेकं ब्रह्मणि तत्र शोभते ॥ ३८ ॥
 लेशमात्रं न हि द्वैतं द्वैतं न सडते श्रुतिः ।

शब्दातीतं मनोऽतीतं वाक्यातीतं सदात्मलम् ।

उपमाभावाडीनत्वादीदृशस्तादृशो न हि ॥ ३८ ॥

न हि तत् श्रूयते श्रोत्रैर्न स्मृश्यते त्वया तथा ।

न हि पश्यति यक्षुस्तद्रसनास्वादयेन्न हि ।

न य जिघ्रति तद्घ्राणं न वाक्यं व्याकरोति य ॥ ४० ॥

सद्रूपो ज्यविनाशित्वात् प्रकाशत्वाच्चिदात्मकः ।

आनन्दः प्रियरूपत्वान्नात्मन्यप्रियता क्वयित् ॥ ४१ ॥

व्यापकत्वादधिष्ठानाद्देहस्यात्मेति कथ्यते ।

भृङ्गात्वाद्भृङ्गत्वाच्च ब्रह्मेति गीयते श्रुतौ ॥ ४२ ॥

यदा ज्ञात्वा स्वरूपं स्वं विश्रान्तिं लभसे सपे ।

तदा धन्यः कृतार्थः सन् श्रुत्वन्मुक्तो भविष्यसि ॥ ४३ ॥

भोक्षरूपं तमेवाधुर्योगिनस्तत्त्वदर्शिनः ।

स्वरूपज्ञानमात्रेण लाभस्तत्सङ्गहासवत् ॥ ४४ ॥

प्रबुद्धतत्त्वस्य तु पूर्णबोधे न सत्यमाया न च कार्यमस्याः ।

तमस्तमःकार्यमसत्यसर्वं न दृश्यते भानोर्महाप्रकाशे ॥ ४५ ॥

अतस्ततो नास्ति जगत्प्रसिद्धं शुद्धे परे ब्रह्मणि लेशमात्रम् ।

भृषामयं कल्पितनामरूपं रज्ज्वां भुजङ्गो मृदि कुम्भभाण्डम् ॥ ४६ ॥

इत्यध्यात्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीवासुदेवार्जुनसंवादे

शान्तिगीतायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथाष्टमोऽध्यायः ।

अर्जुन उवाच ।

किं लक्ष्यं स्वात्मरूपेण यद्ब्रह्म कथ्यते विदा ।

यज्ज्ञात्वा ब्रह्मरूपेण स्वात्मानं वेत्ति तद्दद ॥ १ ॥

श्रीभगवन्ुवाच ।

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषो लृत्पद्मे यो व्यवस्थितः ।

तमात्मानञ्च वेत्तारं विद्धि बुद्ध्या सुसूक्ष्मया ॥ २ ॥

दृढयकमलं पार्थ अङ्गुष्ठपरिमाणतः ।

तत्र तिष्ठति यो भाति वंशपर्वणीवाम्बरम् ।
 अङ्गुष्ठमात्रं पुरुषं तेनैव वदति श्रुतिः ॥ ३ ॥
 मडाकाशे घटे जातेऽवकाशो घटमध्यगः ।
 घटावस्थिन्न आकाशः कथ्यते लोकापह्निः ॥ ४ ॥
 कूटस्थोऽपि तथा बुद्धिः कल्पिता तु यदा भवेत् ।
 तदा कूटस्थयैतन्यः बुद्ध्यन्तस्थं विभासते ।
 बुद्ध्यवस्थिन्नयैतन्यं ज्वलक्ष्यं त्वमेव हि ॥ ५ ॥
 प्रज्ञानं तस्य गायन्ति वेदशास्त्रविशारदाः ।
 आनन्दं ब्रह्मशब्दाभ्यां विशेषणविशेषितम् ॥ ६ ॥
 शृणोति येन जानाति पश्यति च विजिघ्रति ।
 स्वादास्वादं विजानाति शीतग्न्योष्णादिकं तथा ॥ ७ ॥
 यैतन्यं वेदनारूपं तत्सर्ववेदनाश्रयम् ।
 अलक्ष्यं शुद्धयैतन्यं कूटस्थं लक्षयेत् श्रुतिः ॥ ८ ॥
 बुद्ध्यवस्थिन्नयैतन्यं वृत्त्यारूढं यदा भवेत् ।
 ज्ञानशब्दाभिधं तर्हि तेन यैतन्यभोधनम् ॥ ९ ॥
 यदा वृत्तिः प्रमाणेन विषयेणैकतां प्रज्जेत् ।
 वृत्तविषययैतन्ये ओक्तत्वेन ह्रलोदयः ॥ १० ॥
 तदा वृत्तिलये प्राप्ते ज्ञानं यैतन्यमेव तत् ।
 प्रबोधनाय यैतन्यं ज्ञानशब्देन कथ्यते ॥ ११ ॥
 शृणोषि वीक्षसे यद्यत्तत्र संविदनुत्तमा ।
 अनुस्यूततया भाति तत्तत्सर्वप्रकाशिका ॥ १२ ॥
 संविदं तां विद्यारेण यैतन्यमवधारय ।
 तत्र पश्यसि यद्भस्तु जानामीति विभासते ।
 तद्धि संवित्प्रभावेन विज्ञेयं स्वरूपं ततः ॥ १३ ॥
 सर्वं निरस्य दृश्यत्वाद्दनात्मत्वाज्जडत्वतः ।
 तमविच्छिन्नमात्मानं विद्धि सुसूक्ष्मया धिया ॥ १४ ॥
 या संवित् सैव हि त्वात्मा यैतन्यं ब्रह्म निश्चिनु ।
 त्वंपदस्य च लक्ष्यं तज्ज्ञातव्यं गुरुवाक्यतः ॥ १५ ॥

घटाकाशो मडाकाश एव जानीडि चैकताम् ।
अप्पाउत्वं भवेदैश्वर्यं ज्ञात्वा ब्रह्ममयो भव ॥ १६ ॥
कुम्भाकाशमडाकाशो यथाऽभिन्नो स्वरूपतः ।
तथात्मब्रह्मणोऽभेदं ज्ञात्वा पूर्णो भवार्जुन ॥ १७ ॥
नानाधारे यथाकाशः पूर्णो ऐको हि भासते ।
तथोपाधिषु सर्वत्र चैकात्मा पूर्णानिरुद्धयः ॥ १८ ॥
यथा दीपसदस्रेषु वह्निरैको हि भास्वरः ।
तथा सर्वशरीरेषु ह्येकात्मा चित्सदव्ययः ॥ १९ ॥
सदस्रधेनुषु क्षीरं सर्पिरेकं न भिद्यते ।
नानारणिप्रस्तरेषु कृशानुर्भेदवर्जितः ॥ २० ॥
नानाजलाशयेष्वेवं जलमेकं स्फुरत्यलम् ।
नानावर्णेषु पुष्पेषु ह्येकं तन्मधुरं मधु ॥ २१ ॥
एक्षुद्गुणेष्वसंभ्येषु चैकं हि रसमैक्षवम् ।
तथा हि सर्वभावेषु चैतन्यं पूर्णमद्भ्यम् ॥ २२ ॥
अद्भ्ये पूर्णचैतन्ये कल्पितं माययाभिलम् ।
मृषा सर्वमधिष्ठानं नानारूपेण भासते ॥ २३ ॥
अप्पाउं विमले पूर्णो द्वैतगन्धविवर्जिते ।
नान्यत्किञ्चित्केवलं सन्नानाभावेन राजते ॥ २४ ॥
स्वप्नवद्दृश्यते सर्वं चिद्विवर्तं चिदेव हि ।
केवलं ब्रह्ममात्रन्तु सख्यिदानन्दमव्ययम् ॥ २५ ॥
सख्यिदानन्दशब्देन तल्लक्ष्यं लक्षयेत् श्रुतिः ।
अक्षरमक्षरातीतं शब्दातीतं निरञ्जनम् ।
तत्स्वरूपं स्वयं ज्ञात्वा ब्रह्मवित्त्वं परित्यज ॥ २६ ॥
अभिमानावृत्तिर्मुष्या तेनैव स्वरूपावृत्तिः ।
पञ्चकोशेष्वलङ्कारः कर्तृभावेन राजते ॥ २७ ॥
ब्रह्मवित्त्वाभिमानं यद्भवेद्विज्ञानसंज्ञिते ।
अलङ्कारस्य तद्दुर्म पिडिते स्वरूपेऽभले ॥ २८ ॥
अतः संत्यज्य तद्भावं केवलं स्वरूपे स्थितम् ।

तत्त्वज्ञानमिति प्राङ्मुखोऽग्निस्तत्त्वदर्शिनः ॥ २९ ॥

अन्धकारगृहे शायी शरीरं तूलिकावृतम् ।

देहादिकं य न्नास्तीति निश्चयेन विभावय ॥ ३० ॥

न पश्यसि तदा किञ्चिद्भिन्नाति साक्षि सत्स्वयम् ।

अहमस्मीति भावेन यान्तः स्फुरति केवलम् ॥ ३१ ॥

निःशेषत्यक्तसंघातः केवलः पुरुषः स्वयम् ।

अस्ति नास्ति बुद्धिधर्मं सर्वात्मना परित्यजेत् ॥ ३२ ॥

अहं सर्वात्मना त्यज्त्वा सर्वभावेन सर्वदा ।

अहमस्मीत्यहं भामि विसृज्य केवलो भव ॥ ३३ ॥

जाग्रदपि सुषुप्तिस्थो जाग्रद्धर्मविवर्जितः ।

सौषुप्ते क्षयिते धर्मे त्वज्ञाने येतनः स्वयम् ॥ ३४ ॥

छित्वा सुषुप्तावज्ञानं यद्भावो भाववर्जितः ।

प्रज्ञया स्वरूपं ज्ञात्वा प्रज्ञाहीनस्तथा भव ॥ ३५ ॥

न शब्दः श्रवणं नापि न रूपं दर्शनं तथा ।

भावाभावौ न वै किञ्चित् संदेवास्ति न किञ्चन ॥ ३६ ॥

सुसूक्ष्मया धिया बुद्ध्या स्वरूपं स्वस्थयेतनम् ।

बुद्धौ ज्ञानेने लीनायां यत्तच्छुद्धस्वरूपकम् ॥ ३७ ॥

एति ते कथितं तत्त्वं सारभूतं शुभाशय ।

शोको मोहस्त्वयि नास्ति शुद्धरूपोऽसि निष्कलः ॥ ३८ ॥

शान्तप्रत उवाच ।

श्रुत्वा प्रोक्तं वासुदेवेन पार्थो छित्वाऽऽसक्तिं मायिकेऽसत्यरूपे ।

त्यज्त्वा सर्वं शोकसन्तापजालं ज्ञात्वा तत्त्वं सारभूतं कृतार्थः ॥ ३९ ॥

कृष्णं प्राणभ्याथ विनीतभावैर्ध्यात्वा लृष्टिस्थं विमलं प्रपन्नम् ।

प्रोवाच भक्त्या वचनेन पार्थः कृताञ्जलिर्भावभरेण नम्रः ॥ ४० ॥

अर्जुन उवाच ।

त्वमाद्यरूपः पुरुषः पुराणो न वेद वेदस्तव सारतत्त्वम् ।

अहं न जाने किमु वस्मि कृष्ण नमामि सर्वान्तरसम्प्रतिष्ठम् ॥ ४१ ॥

त्वमेव विश्वोद्भवकारणं सत् समाश्रयस्त्वं जगतः प्रसिद्धः ।

अनन्तमूर्तिर्वरदः कृपालुर्नमामि सर्वान्तरसम्प्रतिष्ठम् ॥ ४२ ॥

वदामि किं ते परिशेषतत्त्वं न जाने किञ्चित्तव मर्म गूढम् ।

त्वमेव सृष्टिस्थितिनाशकर्ता नमामि सर्वान्तरसम्प्रतिष्ठम् ॥ ४३ ॥

विश्वरूपं पुरा दृष्टं त्वमेव स्वयमीश्वरः ।

मोडयित्वा सर्वलोकान् रूपमेतत् प्रकाशितम् ॥ ४४ ॥

सर्वे जानन्ति त्वं वृष्णिः पाण्डवानां सभा उरिः ।

किं ते वक्ष्यामि तत्त्वं न जानन्ति द्विवीकसः ॥ ४५ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

तत्त्वज्ञोऽसि यदा पार्थ तूष्णीं भव तदा सभे ।

यद्दृष्टं विश्वरूपं मे मायामात्रं तदेव हि ॥ ४६ ॥

तेन भ्रान्तोऽसि कौन्तेय स्वस्वरूपं विचिन्तय ।

मुह्यन्ति मायया भूढास्तत्त्वज्ञा मोडवर्जिताः ॥ ४७ ॥

शान्तिगीतामिमां पार्थ मयोक्तां शान्तिदायिनीम् ।

यः शृणुयात् पठेद्वापि मुक्तः स्याद्भवबन्धनात् ॥ ४८ ॥

न कदाचिद्भवेत् सोऽपि मोडितो मम मायया ।

आत्मज्ञानाच्छोकशान्तिर्भवेद्गीताप्रसादतः ॥ ४९ ॥

शान्तप्रत उवाच ।

धृत्युक्त्वा भगवान् कृष्णः प्रहृल्लवदनः स्वयम् ।

अर्जुनस्य करं धृत्वा युधिष्ठिरान्तिकं ययौ ॥ ५० ॥

धयं गीता तु शान्त्याभ्या गुड्याद्गुड्यतरा परा ।

तव स्नेहान्भया प्रोक्ता यद्गता गुरुणा मयि ॥ ५१ ॥

न दातव्या इवयिन्मोहाच्छहाय नास्तिकाय य ।

कुतर्काय य भूर्भय निर्दयोन्मार्गवर्तिने ॥ ५२ ॥

प्रदातव्या विरक्ताय प्रपन्नाय मुमुक्षवे ।

गुरुद्वैवतभक्ताय शान्ताय ऋजवे तथा ॥ ५३ ॥

सश्रद्धाय विनीताय ध्याशीलाय साधवे ।

विद्वेषकोधहीनाय देया गीता प्रयत्नतः ॥ ५४ ॥

एति ते कथिता राजन् शान्तिगीता सुगोपिता ।

शोकशान्तिकरी दिव्या ज्ञानदीपप्रदीपनी ॥ ५५ ॥

गीतेयं शान्तिनाम्नी मधुसिपुगदिता पार्थशोकप्रशान्त्यै
पापौघं तापसंघं प्रहरति पठनात् सारभूतातिगुह्या ।
आविर्भूता स्वयं सा स्वगुरुकरुणया शान्तिदा शान्तभावा
काशीसन्त्वे सभासा तिमिरययहरा नर्तयन् पद्यबन्धैः ॥ ५६ ॥

धृत्यध्यात्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीवासुदेवार्जुनसंवादे
शान्तिगीतायामष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

इति शान्तिगीता समाप्ता ॥

From Gita Granthabali in Bengali by Upendranath Mukhopadhyay 1911

Encoded and proofread by PSA Easwaran

Shanti Gita

pdf was typeset on September 17, 2023

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

